

Павло Гай-Нижник

В очікуванні Третьої війни

Опубліковано: *Гай-Нижник П. В очікуванні Третьої війни // Український тиждень. - 2010. - №36. - С.42-44.*

2 вересня 1945 року закінчилася Друга світова війна, але між переможцями почалася нова.

Невдовзі після завершення Другої світової війни, що офіційно відбулося 2 вересня 1945 року, Сполучені Штати Америки й країни Західної Європи з одного боку та Радянський Союз і соціалістичні держави (або так звані країни народної демократії) з іншого різко змінюють свій зовнішньополітичний курс. Колишні союзники у боротьбі з фашистською Німеччиною поступово переходять до політичного протистояння, яке згодом перетвориться на протистояння військове. Наслідком таких процесів стануть збройні перегони й виникнення в політичній історії світу визначення "війни без війни" (так званої холодної війни). Свідченням цього є розвиток основних міжнародних проблем і процесів у повоєнні роки: Німеччина, роззброєння, Далекий Схід тощо.

На тлі "народної демократії"

Радянський Союз безоглядно окупував Східну та частину Центральної Європи, облудно проголошуючи заяви про самовизначення народів і лицемірно пропонуючи співробітництво з Заходом. Своєю чергою Захід відмовився від подібної співпраці, чудово розуміючи ступінь більшовицької загрози. Захід і Схід знову повертаються до традиційної схеми визначення ворогів, за якою простежується становлення двох протилежних курсів у міжнародній політиці. Безумовно, винуватцями цього були як одна, так і інша сторона.

Держави Заходу надто боляче сприймали зростання ролі СРСР у міжнародних справах і утворення в Східній Європі групи країн соціалізму. Страх перед революційним рухом у власних державах і перед піднесенням національно-визвольної боротьби колонізованих народів призвели до того, що капіталістичні країни Європи й Америки об'єдналися і стали активними прихильниками боротьби з комунізмом. Цей процес прискорює і загострює й сам Радянський Союз, який знову повертається до думок про світову соціалістичну революцію.

Першими, хто зазнав на собі впливу цієї тактики радянського керівництва, були "країни народної демократії" (держави Центральної і Південно-Східної Європи). В 1947 році на основі Комінтерну, який фактично був закордонним бюро ЦК ВКП(б), створено Комінформбюро. Ця організація активно втілювала в життя ідеї світової соціалістичної революції.

Натомість США, які перетворилися за роки війни в наймогутнішу капіталістичну державу, все з більшою готовністю використовували свій потенціал, аби не допустити подальшої зміни ситуації в світі на користь сил соціалізму. "Доктрина Трумена", військовий Північноатлантичний блок (NATO) та низка інших заходів - етапи агресивної, втім, частково виправданої політики Вашингтона в перші повоєнні роки. Зі свого боку СРСР також зробив кроки до конфронтації - поділ Німеччини (1946 рік), війна в Кореї (1950-1954 рр.) тощо.

Фултонський маніфест

Розпочата таким чином холодна війна різко загострила міжнародне напруження. На зміну національно-державним інтересам (які зуміли об'єднати протилежні за своїми ідеологічними настановами табори для боротьби з фашизмом), які починають відходити на задній план, знову приходять класові інтереси. Враховуючи це, обидва табори формують свою міжнародну політику.

Свого роду "ідеологічним маніфестом імперіалізму" після закінчення Другої світової і передвісником початку холодної війни стала промова Вінстона Черчилля, з якою він виступив 5 березня 1946 року в місті Фултон (штат Міссурі, США) в присутності президента Сполучених Штатів Гаррі Трумена та інших американських державних діячів. Проголошувався "хрестовий похід проти соціалізму" й висувалася програма "американсько-англійського світового панування не лише в наш час, а й на майбутнє століття". Фултонські тези Черчилля пролунали заклик до створення англійсько-американського військово-політичного блоку, спрямованого проти Радянського Союзу та соціалістичних країн. Відверті слова колишнього прем'єр-міністра Великої Британії поставили офіційний Лондон у незручну ситуацію. Уряд Сполученого Королівства заявив, що промова Черчилля не відбиває поглядів британського Кабінету. Насправді ж Черчиллю вдалося викласти не лише основні принципи поточної політики західних держав, а й їхню генеральну політичну лінію на майбутнє. Ще до його виступу повною мірою виявилася тенденція до відмови провідних країн Заходу від співробітництва з Радянським Союзом і переходу до жорсткої конфронтації з ним.

Претенденти на світове панування розпочали курс на підготовку нової світової війни. Перші кроки до холодної війни проти СРСР і його союзників були зроблені правлячими колами США та Англії ще до завершення Другої світової війни. Навесні 1945 року президент США Гаррі Трумен прийняв рішення проводити "жорсткий курс" стосовно СРСР. Практичним виявом цього курсу стало раптове припинення поставок Радянському Союзу по ленд-лізу. Згодом, після Потсдамської конференції, правлячі кола США та Великої Британії стали схилитися до все гостріших форм холодної війни, до розриву союзницьких зобов'язань військового часу.

У посланні Трумена до Конгресу США від 19 грудня 1945 року говорилося "про

відповідальність США за світСША - керівник усіх націй", - заявив Трумен. Наступне послання пролунало в січні 1946 року. Трумен закликав до того, щоб Сполучені Штати використовували силу в боротьбі за світове панування, й саме її має бути покладено у "взаємовідносини з іншими країнами". Пропаганда світового панування розгорнулася в США з небаченим розмахом. До неї активно прилучилися політичні діячі, журналісти, керівники профспілок.

Політика обману

У цей час СРСР окупував країни Східної Європи й окремі держави Азії, а потім встановив у них маріонеткові режими, розпочавши цим самим політику подвійних стандартів сучасного типу, якою невдовзі майстерно оволодіють обидва провідні світові гравці. Так, Радянський Союз уже після окупації східноєвропейських країн запропонував Заходу мирне співіснування (мирне змагання держав і суспільних систем, за якого народи могли б налагодити ближчі відносини), що було здебільшого політичною грою задля комуністичної експансії, чого, своєю чергою, так боялися західні держави. Сталін в інтерв'ю американським і англійським журналістам говорив про потреби мирного співіснування, закликав до зміцнення політичних, економічних та культурних зв'язків зі США й Великою Британією, про готовність Радянського Союзу скористатися позичками і кредитами капіталістичних країн, що були так необхідні "стране советов" для відновлення економічної потужності. СРСР пропонував відмовитися від створення закритих блоків та угруповань, спрямованих проти інших держав. Підпорядкувавши собі країни Східної Європи й окремі держави Азії, радянський уряд указував світовій громаді на потребу в більшій дієздатності ООН (при цьому в ультимативній формі вводить до цієї організації делегації радянських України та Білорусі, які не мали власної державності, збільшуючи підконтрольні Радянському Союзові голоси в ООН) і нагадував, що СРСР ніколи не брав участі в угрупованнях, спрямованих проти інших країн.

Прагнучи посилити свій вплив на національно-визвольні рухи, СРСР агітує за виведення військ Об'єднаних Націй із чужих територій. У грудні 1946 року Радянський Союз вносить в ООН резолюцію "Про принцип загального врегулювання і скорочення озброєнь". Маючи найбільшу армію в світі й не маючи змоги її утримувати, комуністичний уряд Союзу був змушений скорочувати свої сухопутні війська, направляючи демобілізованих на відбудову зруйнованого народного господарства. При цьому звичайний післявоєнний вимушений процес подають як мирну ініціативу й добродійний односторонній крок. Із 1945 року пройшла масштабна демобілізація особового складу Радянської армії. Чисельність військових до 1948 року скоротилася з 11,3 млн осіб до 2,8 млн, але радянське військо все одно залишалось одним із найпотужніших у світі.

1946 року радянський уряд ставить у Раді Безпеки й на Генеральній Асамблеї ООН питання про перебування збройних сил країн - членів ООН на теренах інших неворожих держав і засуджує дії США, Англії та Франції, які й далі тримали свої війська на території країн Європи, Азії і Африки, втручаючись у їхні внутрішні справи. Однак сам Радянський Союз чинив те ж саме.

Домігшись встановлення в країнах Східної Європи та Східної Азії прокомуністичних чи прорадянських урядів, СРСР почав виводити основні контингенти своїх військ (а не всі збройні формування) з окремих держав, змальовуючи ці кроки як мирну ініціативу. Так, до осені 1945 року підрозділи Радянської Армії вивели з Югославії, Чехословаччини,

Норвегії, до квітня 1945 року - з данського острова Борнхольм. До початку травня 1946 року значну кількість радянських військ виведено з Китаю та Ірану. На кінець 1948 року СРСР вивів свої частини з Північної Кореї (натомість США залишає свої у Південній Кореї).

Поляризація

Із 1946 по 1950 роки Радянський Союз відбудовував і розвивав свою економіку, без чого неможливо було вести рівнозначні зі США збройні перегони, зовнішньосоціалістичну і комуністичну агітацію, й зрештою, убезпечити себе від незадоволення власних громадян, які бачили рівень життя в Європі під час недавньої війни. Відповідно до цього СРСР вів і свою зовнішню політику. З кожним кроком ворожі сторони все більше й більше розходились у своїх поглядах, їх остаточно поділила прірва холодної війни.

Відновивши свій економічний потенціал, СРСР почав форсувати втрачений час. 25 січня 1949 року в пресі було опубліковано комюніке про створення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) у складі СРСР, Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Угорщини, Румунії (згодом до неї увійшли Албанія та НДР). Натомість капіталістичні країни заснували 1949 року військово-політичний блок НАТО (Організація Північноатлантичного договору). 4 квітня 1949 року в Вашингтоні міністри закордонних справ 12 держав - Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США та Франції підписали пакт, що мав на меті скоординовану військову протидію комуністичній експансії. У відповідь на це через сім років країни соціалізму створили військово-політичний Варшавський договір. У подальшому було приборкано спроби Угорщини та Чехословаччини побудувати "соціалізм із людським обличчям". Так за п'ять післявоєнних років нещодавні союзники знову стали ворогами майже на довгих півстоліття.

Два блоки випробовували сили в різних частинах планети. Серед них війни в Ефіопії, Єгипті, В'єтнамі, Лаосі й Кампучії (Камбоджі), ізраїльсько-арабська війна, громадянські війни в Нікарагуа та Сальвадорі тощо. Світ перебував на межі ядерного протистояння під час Карибської кризи та Берлінського інциденту в 1960-х, однак жодне з угруповань, на щастя, так і не спромоглося зробити фатального для цивілізації кроку.